

Dünya vatandaşları: Uzun On Dokuzuncu Yüzyılda Orta Sınıfların Küresel Tarihi Hakkında Bazı Düşünceler

CHRISTOF DEJUNG¹, ÇİĞDEM DUMANLI (Translator)²

¹ Prof. Dr., Universität Bern, Historisches Institut, Neueste allgemeine Geschichte
(Orcid ID: 0000-0002-5200-9790)

² Research Assistant, Dr., Hacettepe University, Atatürk Institute for Modern Turkish History
(Orcid ID: 0000-0002-7872-4821)

Özet

Bu makale, Avrupa'nın kendi orta sınıfları ile Avrupa dışı burjuvanın ortaya çıkış ve birbirleriyle etkileşim süreçlerinin küresel tarihini incelemektedir. Makalede, Batı dışı dünyada orta sınıfların ortaya çıkışının emperyal bağlamı, dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkmış orta sınıfların ortak özellikleri ve farkları ve bu orta sınıfların küreselleşme süreçlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebileceğine yönelik üç aşamalı bir inceleme sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Burjuva, 19. Yüzyıl, Orta Sınıflar, Kolonizasyon, Weltbürger.

Corresponding Author / Sorumlu Yazar

ÇİĞDEM DUMANLI

Hacettepe University, Atatürk Institute for Modern
Turkish History

E-mail / E-posta

cigdemdumanli@hacettepe.edu.tr

Manuscript Received / Gönderim Tarihi

June 23, 2020 / 23 Haziran 2020

Revised Manuscript Accepted / Kabul Tarihi

August 06, 2020 / 6 Ağustos 2020

To Cite This Article / Kaynak Göster

Dejung, C. (2020). Dünya vatandaşları: Uzun On Dokuzuncu Yüzyılda Orta Sınıfların Küresel Tarihi Hakkında Bazı Düşünceler (Ç. Dumanlı Trans.) *ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters*, Sayı 12, 235-257.

Citizens of the World: Some Thoughts Towards a Global History of Middle Classes in the Long Nineteenth Century

Abstract

This article examines the Global History of emergence and interaction of the middle classes within and outside of Europe. A three-stage review; the imperial context of emergence of the middle classes within non-western world, common features and differences of middle classes emerged in different parts of the world and that these middle classes can be evaluated as a result of globalization processes, is presented in the article.

Keywords: Bourgeois, 19th century, Middle Classes, Colonization, Weltbürger.

Dünya vatandaşları: Uzun On Dokuzuncu Yüzyılda Orta Sınıfların Küresel Tarihi Hakkında Bazı Düşünceler*

Birkaç yıl öncesine kadar Kuzey Atlantik bölgesinin dışında burjuva orta sınıfına dair bir soru gereksiz sayılırdı. Sosyal Tarih araştırmacıları ne zaman uzun on dokuzuncu yüzyılın burjuva tarihi ile ilgilenseler, tüm dikkatlerini Batı Avrupa veya Kuzey Amerika'daki toplumsal dönüşümlere yöneltirlerdi. Ya bu kavramın Asya, Afrika veya Latin Amerika'da yaşayan sosyal grupları tanımlamak için pek de uygun olmadığını bir kenara not düşerlerdi² ya da -bu durum yazarların büyük bir kısmı için geçerlidir- bu bölgelerde bir orta sınıf varlığının mümkün olabileceğini en başından göz ardı ederlerdi. Üstelik Çin, Japonya, Hindistan veya Afrika'daki burjuva tabakaları hakkında 1960'lı yıllardan itibaren ve tekraren incelemeler yayınlanmış olması gerçeğine rağmen.³ Bu incelemeler Avrupa'nın Sosyal Tarih alanı tarafından benimsenmemiştir.

*Bu makale Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Araştırma Görevlisi Dr. Çiğdem Dumanlı tarafından ve Almancadan tercüme edilmiştir. Makalenin asıl nüshasının künyesi şöyledir: Christof Dejung, "Bürger der Welt. Überlegungen zu einer Globalgeschichte der Mittelklassen im langen 19. Jahrhundert", *Bürgertum. Bilanzen, Perspektiven, Begriffe*, Herausgegeben von Manfred Hettling und Richard Pohle, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2019, s. 469-489. Makalenin yayın hakları Müellif Prof. Dr. Christof Dejung'da bulunmaktadır. Hem çeviri izni veren yazar Dejung'a hem de hakların yazarda bulunduğunu onaylayan yayınevine teşekkür ederiz. Dejung'un, İsviçre/Bern Üniversitesi Tarih Enstitüsü'ne bağlı olarak, araştırma alanları 1800-1945 arası Avrupa Tarihi, Küresel Tarih, Emperyalizm Tarihi, İktisat ve Şirketler Tarihi, Bilgi Tarihi ve Tarih Biliminin teorisi ve metodolojisidir. David Motadel ve Jürgen Osterhammel ile birlikte kendisinin de editörü olarak bulunduğu son çalışma, yine bu makale bağlamındaki Burjuvazi konusunu ele almakla birlikte, *The Global Bourgeoisie. The Rise of the Middle Classes in the Age of Empire* başlığı ile Princeton University Press tarafından 2019 yılında yayımlanmıştır. Dejung'un akademik özgeçmişi hakkında ayrıntılı bilgiler veren açikerişim sayfası için yine bk. www.hist.unibe.ch/ueber_uns/personen/dejung_christof/index_ger.html {Erişim Tarihi: 22.03.2020} Bununla birlikte çeviri hakkında da şu bilgiler verilebilir: Özetler çeviriye aittir. Bunun dışında bir kısaltmaya gidilmeden tüm makale çevrilmiştir. Makalenin asıl nüshasında da yabancı bir dilde bulunan ifadeler, yazarın kendi üslubunu muhafaza etmek amacıyla, olduğu gibi alınmışlardır. Bunlardan sadece gerekli görünenlere açıklamalar getirilmiştir. Mütercim tarafından cümle bütünlüğünü sağlamak gibi amaçlarla eklenen kelimeler varsa, bunlar {...} simgesi içerisinde belirginleştirilmiştir. Bunun dışındaki tüm simge ve işaretler asıl Almanca nüshada da bulunmaktadır. Dipnotlar Türkiye'de yaygın olarak kullanılan bir sisteme dönüştürülmüştür. (Bk. Makaleler tırnak içinde, kitap ve dergiler italik; Hg. yerine Yay. vb.) Bunun dışında kaynak isimleri çevrilmemiştir. Yine asıl nüshada bulunmayan ve fakat mütercimin zorunlu olarak düşüğü notlar *ç.n. dipnotu ve kısaltması ile belirginleştirilmiştir. Bunun dışındakiler müellifin mevcut kendi notlarıdır.

² Hannes Siegrist, "History of Bourgeoisie/Middle Classes", *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Neil J. Smelser/Paul B. Baltes (Yay.), Amsterdam 2001, s. 1307-1314, burada s. 1312.

³ Bu şekilde Leo Kuper, *An African Bourgeoisie. Race, Class, and Politics in South Africa*, New Haven 1965; Charles Robert Ageron, "Les classes moyennes dans l'Algérie colonial. Origines, formation et évaluation quantitative", *Les classes moyennes au Maghreb*, Abdelkader Zghal (Yay.), Paris 1980, s. 52-75; Patrick Manning, "L'Affaire Adjovi. La bourgeoisie foncière naissante au Dahomey, face à l'administration", *Entreprises et entrepreneurs en Afrique*, Alain Forest (Yay.), Paris 1983, s. 241-267; Marie-Claire Bergère, *The Golden Age of the Chinese Bourgeoisie 1911-*

Bu durum şu an köklü bir şekilde değişmiştir. Son yıllarda, Avrupa dışı dünyanın farklı bölgelerinde orta sınıfların ortaya çıkışı ile ilgili birçok inceleme yayınlanmıştır.⁴ Söz konusu monografilerin müellifleri titiz bir şekilde Avrupa dışı orta sınıflarla Avrupa'nın kendi burjuvası arasında mevcut olan kültürel benzerlikleri çalışıyorlar.⁵ Bu gruplar, emperyal ırkçılık bağlamında, beyaz burjuva karşısında çok çeşitli şekillerde ayrımcılığa maruz kalmış olsalar da, coğrafi mesafeye rağmen orta sınıf veya burjuva olarak nitelendirilmek için kâfi derecede benzerliğe sahip görünüyorlardı.⁶ Avrupa bağlamında ortaya çıkmış ve Batı Avrupa'daki sosyal dönüşümü tarif edebilmek için var olan kavramları, Batı dışı grupları nitelendirmek için kullanmak elbette çok sorunsuz bir mesele değildir. Dipesh Chakrabarty, millet, devlet, gelişme veya en nihayetinde burjuva gibi kavramları Batı dışı toplumlar için de kullanmanın, o Batılı olmayan dünyanın sözde geri kalmışlığını vurgulamak anlamına gelebileceğine dikkat çekmiştir.⁷ Mesela bu şekilde burjuva kavramında Batı dışı orta sınıflar, toplumlarını Avrupalı örneğe göre modernize etmekte, güçlü demokrasiler ve çalışan bir piyasa ekonomisi kurmakta *başarısız* kaldıkları konusunda şikâyet edilebilirlermiş. Hâliyle bu tür kavramları transfer etmek, avrosantrik çağdaştırma modellerini dünyanın diğer bölgelerine yaymak ve farklı bölgesel bağlamların ilgili özelliklerini ihmal etmek gibi bir tehditle karşı karşıyadır. Diğer yanda, bu tür mukayeseleri tamamen reddetmek ve Avrupa dışı bölgelerin sosyal meselelerinde yerli kavramların kullanılması konusunda diretme, Batı dışı dünyada yaşanan sosyal gelişmelerin egzotikleştirilmesine yarayacaktır. Postkolonyal teori, bu tür bir *ötekileştirmenin** sıkıntılarına son yıllarda ve on yıllardır ısrarla dikkat çekmiştir.

Bahse konu orta sınıflar, Avrupa dışı ülkelerin birçoğunda, sadece ufak bir azınlığı temsil ediyor olsalar da, mevcudiyetleri ve toplumsal ve kültürel açıdan çağdaşlaşmaya yönelik evrensel projede yer almaya yönelik iddiaları, örneğin metropol ve sömürge arasında da var olan katı çatallaşmaları sorgulatmaktadır. Yine de, Chakrabarty ve diğer postkolonyal araştırmacılar tarafından dile getirilen ikilemi tam olarak çözmek mümkün değildir. Hem Avrupa içinde ve dışında meydana gelen sosyal fenomenleri terminolojik açıdan eşitlemek hem de bu

1937, Cambridge 1989; David Ambaras, "Social Knowledge, Cultural Capital, and the New Middle Class in Japan 1895-1912", *Journal of Japanese Studies* 24 (1998), s. 1-33.

⁴ Buna yönelik bk. Christof Dejung, "Auf dem Weg zu einer globalen Sozialgeschichte?, Neuere Ansätze zu einer Globalgeschichte des Bürgertums", *NPL* 59 (2014), s. 229-253.

⁵ Eğer başka türlü not düşülmediyse, orta sınıf ve burjuva bu çalışmada eşanlamlı olarak kullanılacaktır.

⁶ Benzerlik yaklaşımına yönelik krş. Anil Bhatti v.d., "Ähnlichkeit. Ein kulturtheoretisches Paradigma", *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 36 (2011), s. 234-247.

⁷ Dipesh Chakrabarty, *Provincializing Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton 2000.

* ç.n.: Müellif Dejung'un kullandığı asıl kavramı burada yine de belirtelim: "Othering".

tür bir mukayeseyi reddetmek bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Burjuva ve orta sınıf gibi kavramları heuristik bir amaçla kullanmak ve onları dünyanın değişik bölgelerinde mevcut sosyal grupların benzerliklerini veya farklarını aydınlatan ampirik incelemelerin temeli olarak almak, bu tür bir ikilemden çıkış yolu olabilir. Bu şekilde mesela, Avrupa dışı orta sınıfların Avrupa nüfuzunu öylesine kabul etmedikleri, aksine, bu etkileri toplumsal düzenin yereldeki tasarımları ile birleştirdikleri ve bununla melez ve yüksek derecede bağımsız bir burjuva bilinci yarattıkları görülecektir.⁸ Aynı şekilde Avrupalı bir burjuvanın ortaya çıkışı da dünyanın geri kalanından tamamen bağımsız bir süreç olarak algılanamaz. Postkolonyal yönelimli farklı incelemelerin de ortaya koyduğu üzere, onun yükselişine dünyanın geneline yayılmış bir mal ve fikir alışverişi eşlik etmiştir.⁹ Hâliyle ne Avrupa dışı orta sınıfların ortaya çıkışı salt bir nüfuz sürecinin sonucu olarak görülebilir ne de bir Avrupa burjuvasının ortaya çıkışı sadece Avrupa'da toplum içi gelişmelerin bir sonucudur. Her iki süreç de küresel ölçekte dönüşümlü bir bağımlılığın sonucu olarak anlaşılabilirler ve bu sebeple ortak bir analiz çerçevesinde incelenmeleri gerekmektedir.

Bu tür bir araştırma-inceleme, bu güne kadar olduğundan farklı olarak, belirgin Sosyal Tarih yaklaşımlarını daha sistematik bir biçimde Küresel Tarih incelemeleri içerisinde dikkate almaya olanak tanımaktadır. Burada, sömürge döneminin emperyal ırkçılık ve yerli toplumlara yönelik çoğu zaman acımasız bir baskı ile işaretlenmiş olduğu konusunda bir tereddüt bulunmamaktadır. Yine de, bazı bağlamlarda sosyal aidiyetin etnik kökenden daha önemli olduğu veya en azından onun kadar önemli olduğu konusunda emareler mevcuttur.¹⁰ Bunun tersi olarak, orta sınıflar gibi sosyal grupların oluşumları esnasında küresel süreçlerden etkilendiklerine yönelik bir tahmin kanıtlanabilirse, o halde bu, Yeniçağ Sosyal Tarih'in zorunlu olarak bölgeler arası ve küresel bir tarihin parçası olarak algılanması gerektiği anlamına gelecektir.¹¹

⁸ Melezlik {"Hybridität"} kavramına yönelik diğerlerinin yanı sıra krş. Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, London 1994; Marwan M. Kraidy, *Hybridity. On the Cultural Logic of Globalization*, Philadelphia 2005.

⁹ Ann Laura Stoler/Frederick Cooper, "Between Metropole and Colony, Rethinking a Research Agenda", *Tensions of Empire. Colonial Cultures in a Bourgeois World*, Ann Laura Stoler/Frederick Cooper (Yay.), Berkeley 1997, s. 1-56.

¹⁰ Bunun için diğerlerinin yanı sıra krş. David Cannadine, *Ornamentalism. How the British Saw Their Empire*, London 2001; A. Martin Wainwright, »*The Better Class*« of Indians. *Social Rank, Imperial Identity, and South Asians in Britain 1858-1914*, Manchester 2012.

¹¹ Christof Dejung, "Transregional Study of Class, Social Groups, and Milieus", *Handbook of Transregional Studies*, Matthias Middell (Yay.), London 2019, s. 74-81.

Bir kısmı kendini bu şekilde algılasa da, elbette on dokuzuncu yüzyıl süresince ortaya çıkan orta sınıfların tüm mensupları kendilerini *Weltbürger** olarak görmüyordu. Zira aslında bir dünya toplumu mevcut değildi ve metropoller ile çevreler arasında egemenlik sınırları ve bölgesel ihtilaflar daima etkin bir güç teşkil etmişlerdir. Buna rağmen bu aktörler, söz konusu orta sınıfların dünya geneline yayılmış bir karşılıklı etkileşim süreci kapsamında ortaya çıktıkları bağlamda *dünya vatandaşları* olarak algılanabilirler. Tarihlerine yönelik bir inceleme şu sıralar aciliyet göstermektedir, çünkü son yıllarda küresel Güney’de *yeni orta sınıfların* yükselişine dair sosyal antropolojik, ekonomik ve politolojik çokça inceleme yayınlanmıştır.¹² Yine Dünya Bankası gibi kurumlar veya McKinsey ve Credit Suisse gibi küresel finansal hizmet sağlayıcıları yoğun olarak bu gruplarla ilgileniyor ve ortaya çıkışlarının, istikrarlı demokrasilerin ve kapitalist toplumların yerleştirilmesini ne derece geliştirebilir olduğunu tartışıyorlar.¹³ Orta sınıflara yönelik küresel bir tarih, fazlaca naif çağdaştırma fantezilerine yönelik tashih edici bir etki yapabilir ve aynı zamanda bu tür süreçlerin ihtilaflı ve baskıcı ek koşullarına dikkat çekebilir. Dahası, Sosyal Antropoloji ile ortak çalışmak, Tarih bilimine kültürlerarası araştırmaların kavramsallaştırılması konusunda değerli fikirler verebilir.¹⁴

Bu hâliyle orta sınıfların küresel tarihi henüz tamamlanmış bir araştırma alanı değil, aksine, belki en fazla henüz daha filizlenmekte olan bir alandır. Bu sebeple, bundan sonraki sayfalarda, son yıllarda *area studies** ve Küresel Tarih alanında yapılmış çeşitli incelemeler temel alınarak, bu tür bir tasavvurun imkân dâhilinde olan çerçevesi çizilecektir. Makale üç bölüme ayrılmıştır: Birinci bölümde, orta sınıfların Batı dışı dünyada ortaya çıkışlarının emperyal arka planı aydınlatılacaktır. Bu kısımda özellikle, söz konusu grupların sık sık Avrupa’dan gelen etkilerle yerel toplum telakkisini birleştirdiklerine vurgu yapılacaktır. İkinci bölümde dünyanın değişik yerlerinde ortaya çıkmış orta sınıfların ortak özelliklerine ve fakat aynı zamanda ciddi farklarına değinilecektir. Üçüncü bölüm, Avrupa içinde ve dışında ortaya çıkan orta sınıfların

* ç.n.: *Dünya Vatandaşı/Dünya Vatandaşları* anlamına gelmektedir. Müellif Dejung’un kullandığı ifade budur. Bundan sonra da *Dünya Vatandaşı* olarak çevrilecektir. Müellifin bu açıdan kullandığı bir diğer ifade de *Bürger der Welt*’dir. Bu da çalışma içerisindeki bağlamına göre *dünya(nın) vatandaşları* anlamına gelmektedir.

¹² Bu şekilde mesela Diane E. Davis, *Discipline and Development. Middle Classes and Prosperity in East Asia and Latin America*, Cambridge 2004; Vali Nasr, *Forces of Fortune. The Rise of the New Muslim Middle Class and What it Will Mean for Our World*, New York 2009; Henrike Donner (Yay.), *Being Middle-Class in India. A Way of Life*, London 2011; Rachel Heiman u.a. (Yay.), *The Global Middle Classes. Theorizing Through Ethnography*, Santa Fe 2012; Henning Melber (Yay.), *The Rise of Africa’s Middle Class*, London 2016.

¹³ Mesela krş. Paul Parker, “Burgeoning Bourgeoisie”, *The Economist*, 12. Febuar 2009.

¹⁴ Bunun için disiplinlerarası ağ günlüğüne de bk. <https://globalmiddleclasses.wordpress.com/>.

* ç.n. Müellifin makalesinde kullandığı ifade de İngilizcedir. Bundan sonra *alan araştırmaları* olarak çevrilecektir.

küreselleşme süreçlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebileceğini vurgulamaktadır; bu süreçlere on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren sık sık emperyal güç ilişkileri damga vurmuştur. Sonuç kısmında, bu tür bir araştırma gayesinin güçlü yönleri ve fakat aynı zamanda henüz daha mevcut olan sorunları tekrar tartışılacaktır.

Emperyalizm Bağlamında Orta Sınıfların Oluşumu

Kolonyal orta sınıfların oluşumu, Avrupa'daki çağdaş tartışmalar içerisinde sadece marjinal bir rol oynamaktadır. Bu süreci tarif eden çok az sayıdaki gözlemciden bir tanesi Hamburglu Etnolog Georg Thilenius'du. 1925 yılında, Batılı olmayan milletler arasında "çok kısa bir süre içerisinde fikren öncülük eden eğitilmiş bir üst sınıfın" oluştuğunu belirtmiş ve şöyle demiştir: "Çağımız Kızılderilileri, Siyahileri veya Polinezyalıları, Avrupalılarla yarışmayı göze alan din adamı, hukukçu, doktor, büyük ticaret erbabı, zanaatkâr olarak karşımıza çıkarmaktadır". Ne var ki bu durum Avrupalıların üstünlük hissiyatıyla örtüşen bir durum değilmiş, çünkü "kendine özgü ve alışılmış olanı en başından itibaren daha da tamamlanmış ve yüksek olarak görmeye yönelik bir eğilim" mevcutmuş: "Fakat yabancı milletler sadece birkaç jenerasyon içerisinde kültürlü milletlerin yaşadığı gelişmenin sonucuna esaslı benzerlik gösteren bir gelişme gösterebilirlerse, o vakit Avrupalıların özgüvenini ortaya çıkaran ve güçlendiren sınır bulanıklaşacaktır."¹⁵

Thilenius'a göre söz konusu Batı dışı orta sınıflar, sömürgecilik bağlamında "Avrupa Medeniyeti"nden etkilenerek de ortaya çıkmışlardır.¹⁶ Bu sebeple farklı postkolonyal teorisyenler, kolonyal orta sınıfları sadece emperyal bir kültürün replikası ve nihayetinde kolonizatörlerin müttelikleri olarak görmüşlerdir. Mesela Frantz Fanon, Batılı olmayan aydınların ancak *beyaz maske* taktiklerinde, yani Batılı fikir ve değerleri içselleştirdiklerinde saygı gördüklerine, hatta daha kötüsü, kendilerine de ancak bu şekilde saygı duyabildiklerine inanmıştır.¹⁷ Partha Chatterjee bu durumu Britanya Hindistanı için betimlemiş ve Hintli orta sınıfların Batılı rol modellerinin birer kopyasından ibaret olduklarını ve bu sebeple "türevsel

¹⁵ Georg Thilenius, *Völkerkunde und Schule. Einführung in die Ausstellung des Museums für Völkerkunde Hamburg, 1.-7. Juni 1925*, München 1925, s. 5.

¹⁶ Aynı yerde.

¹⁷ Frantz Fanon, *Peau noire, masques blancs*, Paris 1952.

söylemin” {“derivativen diskurses”} ürünleri olarak görülmeleri gerektiği görüşünü savunmuştur.¹⁸

Bu görüş bir sıra genç yazar tarafından sorgulanmaktadır. Mesela Sanjay Joshi, Hintli orta sınıfların kesinlikle sadece Batılı örneklerin birer imitasyonu olarak görülemeyeceğini belirtmektedir. Bu tür bir yorum söz konusu aktörlerin mevcut olan eylem gücünü göz ardı ediyormuş. Hintli orta sınıflar sosyal-politik gayelerini sömürge öncesi dönemin politik kamusal alan modellerine dayanarak da geliştirmişler. Joshi’ye göre onların *değerler dünyası** yerel düzen anlayışı ve Batılı etkilerin yaratıcı bir bileşiminden oluşuyordu.¹⁹ Michael O. West de, Zimbabwe’deki Afrikalı orta sınıfa yönelik bir araştırmasında, bu grubun oluşumunu kesinlikle bir *master plana* borçlu olmadığını vurgulamaktadır. Tam aksine, ne bu oluşum aşamasındaki orta sınıf mensuplarının okullarında Batılı bir eğitim aldıkları misyonerlerin ne de Britanya sömürge yönetiminin yerel bir orta sınıfın oluşmasına yönelik bir ilgisi mevcutmuş. Fakat hem misyoner okulları ve sömürge yönetimi hem de Batılı şirketler eğitilmiş Afrikalı çalışanlara ihtiyaç duymuşlardır. Zamanla yerli doktorlar, hemşireler ve öğretmenler sömürge düzeninin önemli bir dayanağı hâlini almışlardır. Bu oluşum aşamasındaki orta sınıf giderek daha yoğun bir özgüven geliştirmiş ve 1918’den sonra sömürge karşıtı bağımsızlık hareketinin en önemli payandası hâlini almıştır.²⁰

Bu sebeple kolonyal orta sınıflar, Batılı modernleşme söylemlerini yerli sosyal düzen anlayışlarıyla birleştiren melez bir toplum formasyonu olarak görülebilirler. Togolu kabile reisinin oğlu John Calvett Nayo Bruce’un şahsı bu duruma örnek olarak gösterilebilir.²¹ Nayo Bruce, Togo’da Alman misyoner okuluna gitmiştir ve bunun akabinde Alman sömürge yönetiminde tercüman olarak çalışmıştır. 1896 yılında kırk kişilik bir gösteri ekibinin başı olarak Berlin Ticaret Sergisi’ne seyahat etmiştir. Burada Togo Köyü olarak adlandırılan yerde bu ekip, Bruce’un kendisi tarafından tasarlanmış bir halk gösterisi sunmuştur. Nayo Bruce’un ekibi bundan sonraki yirmi yıl süresince tüm Avrupa’yı dolaşmış ve Fransa’da, Rusya’da, İsviçre’de ve İtalya’da çok başarılı gösteriler tamamlamıştır. Fakat Bruce sadece ekonomik kâr peşinde

¹⁸ Partha Chatterjee, *Nationalist Thought and the Colonial World – Derivative Discourse*, London 1986; Partha Chatterjee, *The Nation and Its Fragments. Colonial and Postcolonial Histories*, Princeton 1993.

* ç.n.: Esasta müellifin kullandığı ifade *Wertehimmel* kelimesidir. Birebir çevrildiğinde *değerler gökyüzü* veya *değerler cenneti* demek gerekir. Fakat bu *değerler dünyasına* denk olmalıdır. Bu sebeple bu şekilde çevirmek uygun görülmüştür.

¹⁹ Sanjay Joshi, *Fractured Modernity. Making of a Middle Class in Colonial North India*, New Delhi 2001.

²⁰ Michael O. West, *The Rise of the African Middle Class. Colonial Zimbabwe, 1898-1965*, Bloomington 2002.

²¹ Rea Brändle, *Nayo Bruce. Geschichte einer afrikanischen Familie in Europa*, Zürich 2007.

olmamıştır, aynı zamanda Batılı bir eğitim almaya da ilgi duymuştur. Örneğin Ticaret Sergisi esnasında “Kölnische Zeitung”a verdiği bir röportajda, kızının yedi yıldır bir Alman okuluna gittiğini söylemiştir: “O, beyaz kızların öğrendiği her şeyi öğrenmelidir ve onlar kadar medeni hâle gelmelidir”. Bahse konu girişimci Alman sömürge yönetimi hakkında oldukça dostane konuşmuş olsa da, eleştiriden de geri kalmamıştır. Bir yanda “çalıya girip siyahilere çokça kötü şeyler yapmış beyaz avcı ve seyyahları” eleştirmiştir. Bu kötü şeyler onun burada anlatabileceği meseleler değilmiş. Diğer yanda Alman kolonizatörlerin eğitim politikasını eleştirmiştir:

“Bakın, bizim genç insanlarımız memnuniyetle daha fazla şey öğrenmek istiyorlar, ve fakat bunu Almanlar istemiyor. Onlar, okumak ve yazmak siyahiler için yeterlidir diye düşünüyorlar ama bu yeterli değildir. [...] Birçoğu gerçekten okumak istiyor: Hukuk veya Tıp. Biz siyah avukatlar veya doktorlar istiyoruz.”²²

Bu şekilde Bruce, gayet tabii, Alman sömürge siyasetine yönelik eleştirisine rağmen emperyal dünya düzeni ile anlaşabilmiş eğitim odaklı Wirtschaftsbürger* olarak görülebilir. Doğrusu bu durum sömürgelerin Batılı bir eğitim almış tüm sakinlerinde kesinlikle söz konusu değildi. Birçok sömürge karşıtı aktivist de aynı şekilde Batı tarzı bir eğitimin tadına varmıştı. Bunların birçoğu yine yıllarca burjuvaya ait mesleklerde çalışmışlardı. Mesela Mohandas K. Ghandi, giderek daha fazla sömürgecilik karşıtı mücadele içerisinde yer almadan ve farklı yazılarında Batı kültürünü bozulmuş ve materyalist olarak reddetmeden önce, Londra’da aldığı üniversite eğitiminden sonra avukat olarak çalışmıştı. Hâliyle Avrupa dışı orta sınıflar ne siyasi ne de entelektüel olarak homojen bir birlik oluşturmuşlardır. Fakat en nihayetinde eğitim odaklı burjuva bağlamları ve Batı toplumuna yönelik yakın bilgi birikimleri, sömürge hâkimiyetine temeli sağlam eleştiriler getirebilmiş ve siyasi alternatifler sunabilmiş olmalarında önemli bir rol oynamıştır.²³

Dünyanın Çeşitli Bölgelerinde Mevcut Orta Sınıfların Benzerlikleri ve Farklılıkları

²² Aynı yerden alıntı, s. 15 vd.

* ç.n.: Bu kelimenin tanımı makale içerisinde müellif tarafından verilmektedir. Çeviride de doğrudan Almancası kullanılacaktır. Yine bkz. bu makalede dipnot ve paragrafı 43.

²³ Bu argüman mesela Elleke Boehmer tarafından öne sürülmektedir: *Empire, the National, and the Postcolonial 1890-1920. Resistance in Interaction*, Oxford 2002, s. 21. Benzeri Négritude Hareketi için geçerlidir: Gary Wilder, *The French Imperial Nation-State. Negritude and Colonial Humanism between the Two World Wars*, Chicago 2005.

Batı dışı orta sınıflar hakkında yenice yapılmış incelemelerin birçoğu, bunların Batılı asıllarına yönelik benzerliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Fakat bu, toplumsal gelişmenin serbest piyasa ekonomisinde ve demokrasiye dayalı bir düzende zorunlu olarak varacağı teleolojik varsayımları sorgulamayı ve burjuvayı ekonomik, sosyal ve siyasi modernleştirme süreçlerinin bir mızrak ucu olarak algılamayı gerektirir. Batı'nın gelişme patikasına göre şekillenen bu tür kabuller, zorunlu olarak, Batı dışı orta sınıfların tarihî misyonlarını tamamlamadıklarını, ülkelerindeki demokrasiye veya piyasa ekonomisine gedik açamaya yardımcı olamadıklarını, bu yüzden en iyi ihtimalle Pseudo-Burjuvalar olarak görülebileceklerine yönelik bir neticeye sürükler. Yakın dönemin araştırması, orta sınıfları, teleolojik modernleştirme süreçlerinin birer temsilcileri olarak değil, kültürel değerleri paylaşan ve belirli bir davranış biçimiyle belirginleşen, son derece heterojen sosyal tabakalar olarak görerek bu sorunu çözmeye çalışmıştır. Bilindiği üzere, kültür tarihi açısından bu tür bir yeniden yönelim, 1990'lı yıllardan itibaren Avrupa'nın burjuva araştırmalarına yeni dürtüler bahşetmiştir.²⁴ Bununla birlikte alan araştırmalarına da, son on veya yirmi yılda, kolonyal ve fakat aynı zamanda Doğu Avrupalı²⁵ orta sınıfları Batılı örneklerin kötü birer kopyası olarak değil, bağımsız sosyal aktörler olarak görme imkânı tanımıştır.

Burjuva bu şekilde Marxist anlamda bir sınıf olmaktan ziyade, kültürel bir toplumsallaşma sayesinde az veya çok güçlü bir şekilde bir arada tutulan sosyal bir formasyondur. Bununla birlikte, kültür tarihinden gelen bağlamın, birbirinden ziyadesiyle farklı aktörleri burjuva grubuna dâhil etmesi gibi bir olumsuzluğu vardır. Esasen soylular gibi gelirlerini mülkten elde etmeyen ve elleri ile çalışan ücretli çalışan olmayan aktörler orta sınıfa dâhil edilmektedir. Ancak soylu aile veya alt sınıf hanelerinden çocuklar uygun bir eğitim veya bir »burjuva« mesleğini icra ederek gayet tabii bu sosyal grup içerisinde gelişebilirler. Bu kategorik belirsizlik sebebiyle burjuva sınıfı, bankerler, demiryolu kodamanları veya sanayiciler gibi zamanının en varlıklı adamlarının yanı sıra, eğitim burjuvasının daha az bereketli ücretlendirilmiş olan profesörler, doktorlar, avukatlar, gazeteciler ve nihayetinde küçük burjuvanın bakkal, köy okulu

²⁴ Jürgen Kocka, "Das europäische Muster und der deutsche Fall", *Bürgertum im 19. Jahrhundert*. Bd. 1: Einheit und Vielfalt Europas, Jürgen Kocka (Yay.), Göttingen 1995, s. 9-75; Manfred Hettling/Stefan-Ludwig Hoffmann (Yay.), *Der bürgerliche Wertehimmel. Innenansichten des 19. Jahrhunderts*, Göttingen 2000; Jerold Seigel, *Modernity and Bourgeois Life. Society, Politics, and Culture in England, France, and Germany since 1750*, Cambridge 2012.

²⁵ Louise McReynolds, *Russia at Play. Leisure Activities at the End of the Tsarist Era*, Ithaca 2003.

öğretmenleri, işçi veya polisleri gibi aktörlerini de kapsamaktadır.²⁶ Bu oldukça farklı kesimlerin belirgin bir şekilde gözlemlenebilen bir orta sınıfta bir araya gelebilmeleri ve ortak kültürel bir öz bilinç geliştirebilmelerinin sebepleri bölgelere göre oldukça farklıydı. Avrupa'da soyluya ve on dokuzuncu yüzyılın ortasından itibaren işçi hareketine karşı angarya durumu burjuvanın oluşmasında temel bir etken olmuştur. Sömürge bölgelerinde yabancı Avrupa hâkimiyetine karşı direniş ve toplumsal modernleşmeye yönelik arzu önemli bir zank görevi yerine getirmiştir. Bunun aksine Kuzey ve Güney Amerika'da soylu bir üst tabakanın olmaması ve sömürge hâkimiyetinden oldukça erken bağımsızlaşmış olması, bir tarafta büyük burjuva, yani bourgeoisie, diğer tarafta küçük burjuva, yani orta sınıf arasında dünyanın diğer bölgelerinde olduğundan çok daha derin bir sosyal yarığın oluşmasına etki etmiş görünmektedir. Buna alt kısımlarda da değinilecektir. Toplumun oldukça farklı kesimlerinin esaslı bir orta sınıfta buluşabilmelerini sağlayan faktörlerin nelerden oluştuğunu ve belirli bölgelerde bazı sosyal grupların kendilerini bu tür bir burjuva orta sınıfının parçası olarak görüp görmediklerini, görmüyorlarsa neden görmediklerini belirlemek gelecekteki araştırmaların görevi olacaktır. Burada örneğin Claude Markovits'in Hindistan'a yönelik, daha fazla ekonomik bağımsızlığa sahip ticaret erbapları grubu ile varlıklarını birinci derecede devlet kurumlarına borçlu olan eğitim burjuvası orta sınıfını birbirinden ayrı tutması akla getirilmelidir.²⁷

Uzun on dokuzuncu yüzyılda dünyanın değişik bölgelerinde ortaya çıkan orta sınıflar arasında, sosyo-ekonomik ve politik bağlamdan dolayı da pek çok farklılık mevcuttu. Fakat orta sınıfların tarihini ele alan bu araştırmaları birbiri ile kıyaslayınca, birbirinden farklı söz konusu sosyal grupları orta sınıf veya burjuva olarak nitelendirmeyi haklı gösterecek bazı benzerlikler ortaya çıkarılabilmektedir. Avrupa içinde ve dışında birçok ülkede orta sınıflar, memur, âlim, ticaret erbabı, zanaatkâr veya toprak sahibi bir tabakadan oluşmuşlardır. Bunlar modern dönem öncesinde de aristokrat elitler ve ilgili alt tabakalar arasında aracı bir pozisyona sahip olmuşlardır. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda meydana gelen iktisadi ve sosyal dönüşümler esnasında bu gruplar, içerisinde kendilerini sosyal modernleşme ve reform süreçlerinin öncüsü olarak algıladıkları bir öz bilinç geliştirmişlerdir. Hem Batı Avrupa'da hem de Avrupa dışı ülkelerde, mesela Hindistan veya günümüz Suriye'sinde, bu sosyal grupların

²⁶ Küresel Tarihin burjuva kategorisini nasıl ele alması gerektiğine yönelik soruna ilişkin bk. Jürgen Osterhammel, *Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts*, München 2009, s.1079-1097.

²⁷ Claude Markovits, *Merchants, Traders, Entrepreneurs. Indian Business in the Colonial Era*, Basingstoke 2008, s. 167-83.

mensupları, hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal problemlere çözüm getirmeyi ve şehirli alt tabakaları eğitim ve kültür vererek temizlik konusunda medenileştirmeyi amaçlayan hayır kuruluşları kurmuşlardır.²⁸

Diğer bir koşul iyi bir meslek eğitime verilen değerdi. Bu {eğitim}, ulusal ve emperyal hükümetler tarafından birçok ülkede inşa edilen ve mevcut olan çok sayıda eğitim kurumu ziyaret edilerek kazanılabılırdı.²⁹ Sömürge dünyasında misyoner okulları da önemli bir rol oynamışlardır. Zira onlar, oluşmakta olan mahallî orta sınıf mensuplarının Batı'nın bilgisine ulaşmasına imkân tanımıştır. Bununla birlikte eğitim, sadece eğitim burjuvası tabakalarının oluşmasında bir ön koşul değildi aynı zamanda ve çoğunlukla Wirtschaftsbürgertum'u da etkilemiştir. Avrupa'da ticaret erbapları ve girişimciler on dokuzuncu yüzyıldan itibaren genellikle klasik bir eğitime sahip olmuş ve eğitim burjuvasının {"Bildungsbürgertum"} takip ettiği aynı kültürel kanunu temsil etmişlerdir.³⁰ Sömürgelerdeki ticaret erbapları, genellikle, Batı tarzı bir eğitimin Avrupa'nın yayılcılığı karşısında kendi çocuklarına mümkün olan en iyi gelecek perspektiflerini açabilmek için kaçınılmaz bir ön şart olduğu sonucuna varmışlardır. Mesela Kalküta'da, Hindu Koleji'nin kurulması için Britanyalı memurlar nezdinde çaba verenler mahallî ekonomi elitleriydi. Bahse konu okul 1817'de açılmış ve kıta parçasında benzer kurumların kurulması için bir örnek teşkil etmişti.³¹ Hindu Koleji'nin mezunları ise, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan Bengal orta sınıfının meydana çıkmasında önemli bir etken olmuşlardır.

Sosyal ayrıcalığa ulaşabilmek için diğer bir imkân ölçülü bir tüketimdi. Tüketim mallarını ev içinde kamuya yarı açık gösterişle sunmak hem ilgili ailenin iktisadi refahına yönelik bir ispat ve hem de damak zevkine yönelik bir kanıttı. Tüketim davranışı, esas itibarıyla kadınlar tarafından denetlenen bir etkinlik alanıydı. Bu durum, burjuvaya ait ev ekonomisinde kadının

²⁸ Prashant Kidambi, *The Making of an Indian Metropolis. Colonial Governance and Public Culture in Bombay, 1890-1920*, Aldershot 2007; Harald Fischer-Tiné, "Reclaiming Savages in »Darkest England« and »Darkest India«. The Salvation Army as Transnational Agents of the Civilizing Mission", *Civilizing Missions in Colonial and Postcolonial South Asia. From Improvement to Development*, Carey A. Watt/Michael Mann (Yay.), London 2011, s. 125-164; Keith David Watenpaugh, *Being Modern in the Middle East. Revolution, Nationalism, Colonialism, and the Arab Middle Class*, Princeton 2006.

²⁹ Mesela Pers ülkesi için krş. Cyrus Schayegh, *Who is Knowledgeable is Strong. Science, Class, and the Formation of Modern Iranian Society, 1900-1950*, Berkeley 2009.

³⁰ Hartmut Berghoff/Roland Möller, "Unternehmer in Deutschland und England 1870-1914. Aspekte eines kollektiv-biographischen Vergleichs", *HZ* 256 (1993), s. 353-386.

³¹ Kapil Raj, *Relocating Modern Science. Circulation and the Construction of Knowledge in South Asia and Europe, 1650-1900*, Basingstoke 2007, Kapitel 5.

önemli konumunun altını çizmektedir.³² Dünyanın farklı bölgelerindeki orta sınıfların bir diğer ortak özelliği ikili bir cinsiyet düzeni idi. Cinsiyet Tarihi, Avrupa'ya yönelik çalışmalarında, burjuva toplumunun evrensel eşitlik talebine rağmen oldukça eşitsiz cinsiyet rolleriyle öne çıktığını ortaya koymuştur.³³ Benzer ikilikler sömürge çevrelerinde de bulunabilmektedir.³⁴ Diğer tarafta orta sınıf kadınları, on dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren hem Avrupa'da hem de Avrupa dışında oluşmaya başlayan kadın hareketi içerisinde önemli bir rol oynamışlardır. Bahse konu kadınlar, oldukça iyi eğitimleri sayesinde, broşür ve yeni çıkan dergilerde amaçlarına dikkat çekebilmişlerdir.³⁵

Dünyanın çeşitli bölgelerindeki orta sınıflar arasında mevcut bu paralellikler dışında bazı farklılıklar da mevcuttu. Metropoller ile çevre arasında dikkat çekici bir ayrıma sömürge hâkimiyeti sebebiyet vermiştir. Çünkü kolonyal orta sınıfların siyaseten özgür bir iradeye sahip olmaya yönelik arzuları, Avrupalı kolonizatörler tarafından baskılanmıştır. Buna ek olarak sömürge düzeni, Batı dışı orta sınıfların modern Avrupa projesine yönelik temelde değişken bir bağ duymasına sebep olmuştur. Bir yandan çoğu Batı dışı orta sınıf mensubu Avrupa'nın modernleşme tasavvurlarını kabul etmiş ve {bu tasavvurlar} genelde mahallî durumlara ve yerli düzen algısına uyarlanmış bir biçimde, mahallî reform projelerine temel oluşturmuşlardır. Diğer yandan bu aktörler gün be gün emperyal ırkçılığın çıkıntıları ve Batı dışı aktörlerin, Avrupa medeniyet standardının gerekliliklerini yerine getirmekte başarısız kalacağına yönelik kesin bir kanaati taşıyan Avrupalıların küçümseyici kayıtsızlığı ile karşı karşıya kalmışlardır.

Bir diğer ayrım, bölgelerdeki farklı endüstrileşme derecelerinden kaynaklanmıştır. Endüstriyel üretim tarzında açılan çığır, Kuzey-Batı Avrupa'da toplumun kapsamlı bir şekilde dönüşmesini sağlamış ve burjuvanın kendisini kapsamlı bir modernleşme sürecinin mızrak ucu olarak görmesinden ve siyasi söz hakkı talep edebilmesinden sorumlu olmuştur. Dünyanın diğer bölgelerinde, mesela Osmanlı İmparatorluğu'nda, orta sınıfın talebi sosyo-kültürel reformlarla

³² Kristin L. Hoganson, *Consumers' Imperium. The Global Production of American Domesticity, 1865-1920*, Chapel Hill 2007; Andrew Gordon, "Consumption, Leisure and the Middle Class in Transwar Japan", *Social Science Japan Journal* 10 (2007), s. 1-21; Christina J. Hodge, *Consumerism and the Emergence of the Middle Class in Colonial America*, New York 2014; Toufoul Abou-Hodeib, *A Taste for Home. The Modern Middle Class in Ottoman Beirut*, Stanford 2017.

³³ Gunilla Budde, "Bürgerinnen in der Bürgergesellschaft", *Sozial- und Kulturgeschichte des Bürgertums. Eine Bilanz des Bielefelder Sonderforschungsbereichs (1986-1997)*, Peter Lundgreen (Yay.), Göttingen 2000, s. 249-271.

³⁴ Joshi, *Fractured Modernity*.

³⁵ Bianka Pietrow-Ennker, *Russlands »neue Menschen«. Die Entwicklung der Frauenbewegung von den Anfängen bis zur Oktoberrevolution*, Frankfurt a.M. 1999; Margot Badran, "Competing Agenda. Feminists, Islam, and the State in Nineteenth- and Twentieth-Century Egypt", *Global Feminism since 1945*, Bonnie G. Smith (Yay.), London 2000, s. 13-44.

sınırlı kalmış, siyasi söz hakkı ise amaçlanmamıştır. Bu durum hem Müslüman ve gayrimüslim orta sınıfların devlet ile din arasındaki ilişkiye yönelik farklı fikirlere sahip olmalarından hem de tarıma dayalı hinterlandta mevcut orta sınıfların sadece marjinal bir etkiye sahip olmalarından kaynaklanmıştır.³⁶ Orta sınıf yükselişinin iktisadi ve siyasi çevreden ne derece etkilendiğini Çin ile Japonya arasındaki bir karşılaştırma göstermektedir. Japonya'da Meiji Restorasyonu'ndan sonra şehirli bir orta tabaka oluşmuş ve 1920'li yıllarda toplumun yüzde on ikisini kapsamıştı.³⁷ Bu süreç, oldukça yüksek bir siyasi istikrar ve Japon Kayserlerinin 1860'lı yıllardan itibaren ülkenin sosyo-ekonomik modernleşmesini amaçlamasından olumlu anlamda etkilenmiştir. Buna ek olarak, kırsal bölgenin Proto-Burjuvası on yedinci yüzyıldan itibaren ekonomik reformlar başlatmıştı. Bu da şehir-köy ayrımının geç on dokuzuncu yüzyıldan itibaren meydana gelen sosyo-ekonomik dönüşümlere rağmen nispeten ufak kalmasını sağlamıştır.³⁸ Orta sınıf, İkinci Dünya Harbi'nden sonra siyasi bir yeniden başlangıcın temsilcisi olmuş ve hala gelişmekte olan endüstrileşme sebebiyle de savaş sonrası Japon toplumunu etkilemiştir. Bunun bir sonucu olarak 1960'lı yıllarda Japonların yüzde doksanı kendilerini orta sınıf mensubu olarak nitelendirmişlerdir.³⁹ Buna karşın Çin'in, on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Hong Kong veya Şanghai gibi antlaşma limanlarında oluşan şehirli orta sınıfı hiçbir zaman gerçek manada bir sosyal güç oluşturamamıştır. Zira ne devlet siyasası tarafından desteklenmiş ne de Çin hinterlandında kırsal bölgede ekonomik veya toplumsal bir etki söz konusu edebilmişlerdir. 1923 yılında başlayan ekonomik kriz, Marie-Claire Bergère tarafından »Çin burjuvasının altın çağı« olarak nitelendirilen bu dönemin sonunu getirmiştir.⁴⁰ Söz konusu sosyal grup iç savaşta giderek daha fazla güçsüzleşmiştir; 1949 yılında komünistlerin gücü eline almasıyla Çin burjuvasının son kalıntıları sistematik olarak tahrip edilmiştir. Bu durum, orta sınıf yükselişinin krizlere karşı ne kadar da güçsüz olduğunu ve kaderinin, kendisinin de sınırlı derecede etki edebildiği çevresel koşullara ne kadar da bağlı olduğunu göstermektedir.

Bölgeler arası bir karşılaştırma, Batı Avrupa bağlamında burjuvaya atfedilebilecek iç hiyerarşi ve gruplar arası ilişkilere yönelik de bilgiler verebilir. Batı Avrupalı Sosyal Tarih araştırmacıları, işçi tabaka ile aristokrasi arasındaki grubu nitelendirmek için orta sınıf ve

³⁶ Watenpugh, *Being Modern in the Middle East*; Lucie Ryzova, *The Age of the Efendiyya. Passages to Modernity in National-Colonial Egypt*, Oxford 2014.

³⁷ Gordon, "Consumption, Leisure and the Middle Class".

³⁸ Edward Pratt, *Japan's Protoindustrial Elite. The Economic Foundations of the Gōnō*, Cambridge MA. 1999.

³⁹ Oliver Zunz, "Introduction. Social Contracts Under Stress", *Social Contracts Under Stress. The Middle Classes of America, Europe, and Japan at the Turn of the Century*, Zunz v.d. (Yay.), New York 2002, s. 1-17, s. 3.

⁴⁰ Bergère, *The Golden Age of the Chinese Bourgeoisie*.

burjuvayı sıklıkla eşanlamlı olarak kullanırlar. Doğrusu çok erken bir dönemde, İngilizcedeki *middling sorts* veya *middle class*, Almandadaki *Bürgertum* veya Fransızcadaki *bourgeoisie* ve *classe moyenne* gibi kavramsal yaklaşımların farklı konotasyonlara sahip olduklarına işaret edilmiştir.⁴¹ Diğer Avrupa ülkelerine yayılmakla daha da güçlenen bu “üç burjuva dünyasının” semantik heterojenliğine rağmen, burjuva kültürüne yönelik bir odaklanma, farklı sosyal grupların benzerliklerini merkeze taşımış ve yoğun ulusal ve bölgesel farklılıklara rağmen burjuva ve orta sınıfı, uzun on dokuzuncu yüzyılda Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde oluşan söz konusu orta tabakalar için üst bir kavram olarak kullanmayı haklı göstermiştir.⁴² Asyalı, Yakın Doğulu ve Afrikalı orta sınıflara yönelik araştırmalar için de benzer bir durum söz konusudur. Burada en fazla iki terimden birine yönelik bir tercih tespit edilebilmektedir. Eski yayınlar neredeyse tamamen *bourgeoisie* terimini kullanırken⁴³, aynı gruplar yakın dönem araştırmalarında genelde *middle class* olarak nitelendirilmektedirler.

Buna karşın Kuzey- ve Güney Amerika’ya yönelik tarih araştırmalarında *middle class* ve *bourgeoisie* arasında kesin bir ayırım yapılmaktadır. *Bourgeoisie* kavramı büyük ticaret erbapları, bankerler, büyük toprak sahipleri ve sanayicilerden oluşan *Wirtschaftsbürgertum* için kullanılmaktadır. Buna karşın *middle class* çok daha az varlıklı *Bildungsbürgertum* için kullanılmaktadır. *Wirtschaftsbürgertum* ve *Bildungsbürgertum* Batı Avrupa kontekstinde birbirlerine sıkı sıkıya bağlı iken, Kuzey ve Güney Amerika’yı inceleyen araştırmacılar bu iki grup arasında açık bir ayırımın mevcut olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu ayırım Sven Beckert tarafından ABD için, Kuzey Amerika’daki *Wirtschaftsbürgertum*’un soylu bir üst tabakanın eksikliğinden dolayı on dokuzuncu yüzyılda eşi benzeri olmayan bir toplumsal öncülük pozisyonu elde edebilmiş olmasıyla gerekçelendirilmektedir.⁴⁴ Fakat söz konusu bu hegemonyal konum yirminci yüzyılın başlangıcından itibaren şehirli küçük burjuva tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Bu orta tabakanın işçi tabakasına olan sınırı akıcıydı ve herhalde o

⁴¹ Reinhart Koselleck/Ulrike Spree/Wilhelm Steinmetz, “Drei bürgerliche Welten. Zur vergleichenden Semantik der bürgerlichen Gesellschaft in Deutschland, England und Frankreich”, *Bürger in der Gesellschaft der Neuzeit*, Hans-Jürgen Puhle (Yay.), Göttingen 1991, s. 14-58.

⁴² Kocka, “Das europäische Muster”.

⁴³ Mesela Kuper, *An African Bourgeoisie*; Manning, “L’Affaire Adjovi”; Bergère, *The Golden Age of the Chinese Bourgeoisie*; Müge Fatma Göçek, *Rise of the Bourgeoisie, Demise of Empire, Ottoman Westernization and Social Change*, New York 1996; Kumari Jayawardena, *Nobodies to Somebodies. The Rise of the Colonial Bourgeoisie in Sri Lanka*, London 2000.

⁴⁴ Sven Beckert, *The Monied Metropolis. New York City and the Consolidation of the American Bourgeoisie, 1850-1896*, Cambridge 2001; Sven Beckert/Julia B. Rosenbaum (Yay.), *The American Bourgeoisie. Distinction and Identity in Nineteenth Century*, New York 2010.

vakitler Batı Avrupa'da olduğundan daha az belirginleşmişti.⁴⁵ Benzer bir büyük fark, Latin Amerika'da, tercihen burjuvazi, aristokrasi veya oligarşi olarak nitelendirilen ekonomik üst tabaka ile *clase media* arasında mevcuttu.⁴⁶ Bununla birlikte, söz konusu terminolojik müphemlik, orta sınıf veya burjuvazinin tarihini küresel tarih perspektifinden ele almanın önünde engelleyici bir argüman teşkil etmemektedir. Tam aksine bu tür tutarsızlıklar, dünyanın farklı yerlerinde mevcut değişken ekonomik güç ilişkilerine ve sosyal ihtilaf çizgilerine bir işaret olarak algılanabilirler. Bu şekilde söz konusu tutarsızlıklar küresel karşılaştırmalı bir Sosyal Tarihe yönelik ilk adımı teşkil etmektedirler.

Küresel Süreçler ve Orta Sınıfların Oluşması

Orta sınıfların tarihine yönelik anılan incelemeler, uzun on dokuzuncu yüzyıl süresince dünyanın dört bir yanında oluşan burjuva grupları arasındaki benzerlikleri ısrarlı bir şekilde ortaya sermişlerdir. Tarihî aktörler, dünyanın çeşitli bölgelerinde belirli kültürel değer ve pratikleri devralarak ilgili orta sınıfa aidiyetlerini güçlendirmişlerdir. Mesela A. Ricardo López ve Barbara Weinstein kısa bir süre önce editörlüğünü yaptıkları bir kitabın önsözünde, “bu tür oluşumlar, on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren ve dünyanın büyük çoğunluğunda meydana gelen karmaşık ve çeşitli olmasına rağmen tek bir tarihsel formasyonun façeteleridir,”* demişlerdir.⁴⁷

Bununla birlikte temel bir soru, dünya çapında oluşmuş orta sınıfların nasıl küresel tarih süreçlerinin bir sonucu olarak anlatılabileceğidir. Burada herhalde Avrupa içinde ve dışında oluşan orta sınıfların ilişkilerinde belirgin bir eşitsizliğe sahip olmaları kendiliğinden anlaşılacaktır. Avrupa'daki burjuvanın hayat tarzı Avrupa dışı orta sınıfların birçoğuna örnek teşkil ederken, bunun tersi yönde bir durum söz konusu değildi. Yine elbette Avrupa'nın yayılcılığı Afrikalı ve Asyalı orta sınıfların ortaya çıkışında kaçınılmaz bir ön koşuldu, keza mensuplarının çoğu fikrî zırhlarını kolonyal eğitim kurumlarında ve misyoner okullarında

⁴⁵ Burton J. Bledstein/Robert D. Johnston (Yay.), *The Middling Sorts. Explorations in the History of the American Middle Class*, New York 2001; Robert D. Johnston, *The Radical Middle Class. Populist Democracy and the Question of Capitalism in Progressive Era Portland, Oregon*, Princeton 2003.

⁴⁶ David S. Parker/Louise E. Walker, *Latin America's Middle Class. Unsettled Debates and New Histories*, Lexington 2013.

* ç.n.: Müellif Dejung, İngilizce olarak olduğu gibi alıntılanmıştır. Buraya esasını o yüzden yine de not düşelim: “such creations were facets of a single –yet complex and variegated– historical formation occurring over most of the globe from the nineteenth century on,”.

⁴⁷ A. Ricardo López/Barbara Weinstein, “We Shall Be All. Toward a Transnational History of the Middle Class”, *The Making of the Middle Class. Toward a Transnational History*, López/Weinstein (Yay.), Durham NC 2012, s. 1-25, burada s. 19.

kazanmışlardı. Bunun tersi olarak, Avrupalı burjuvanın da dünyanın geri kalanından bağımsız bir şekilde oluşmadığı, meydana gelişinin dünya çapında bir mal ve fikir alışverişiyle gerçekleştiği de söylenebilir. Mesela yakın bir zamanda yapılan araştırmalar, on sekizinci yüzyılın Avrupalı burjuvayı köklü bir şekilde etkileyecek olan iki devriminin, Endüstri ve Fransız Devrimi'nin, dünya geneline yayılan bir kaynaşma sürecinin sonucu olarak görülebileceğini ortaya koymuşlardır: Giorgio Riello ve Maxine Berg, İngiliz girişimcilerin Çin ve Hindistan'dan nitel olarak yüksek değere sahip ithalat ürünleri ile yarışabilecek lüks ürün ve tekstil üretme çabasının, Endüstri Devrimi'nin meydana gelmesinde pay sahibi olduğunu göstermişlerdir.⁴⁸ Yine Fransız Devrimi, Fransız devletinin Yedi Yıl Savaşları esnasında Kuzey Amerika, Hindistan ve Filipinlerde meydana gelen pahalı savaşlar sebebiyle oluşmuş finans problemlerinin de bir sonucudur.⁴⁹

On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan Batı Avrupa burjuvası Avrupa dışı dünya ile çok çeşitli şekillerde bağlantılı haldeydi. *New imperial history* ve postkolonyal araştırmacıların gösterdiği gibi, burjuva değerler dünyası gayet küresel bir ufka sahipti.⁵⁰ Örneğin iç ve dış misyonun tarihi, çok verimli bir şekilde incelenmiş bir alanı oluşturmaktadır.⁵¹ Burjuva sosyal reformcuları ve misyonerleri Avrupa'nın *büyükşehir ormanı* proleterlerini sıklıkla sömürge çevrelerinin *vahşileri* ile kıyaslamışlardır; Avrupa'nın şehirli burjuvasının gözünde her ikisi de medenileşmemişti ve sadece burjuva değerlerinin iletilmesiyle daha yüksek bir medeniyet basamağına yükseltilebilirlerdi. Kolonyal ve metropolitan dünyaya ilişkin bu tür ideolojik körlüklerin yanı sıra, Avrupa burjuvası Avrupa dışı dünya ile yapısal olarak da bağlıydı. Mesela Avrupalı ticaret erbaplarının küresel ağın bir parçası olmaları ve Asya ile Latin Amerika'daki

⁴⁸ Maxine Berg, "In Pursuit of Luxury. Global Origins of British Consumer Goods in the Eighteenth Century", *Past and Present 182 (2004)*, s. 85-142; Giorgio Riello, *Cotton. The Fabric that Made the Modern World*, Cambridge 2013.

⁴⁹ Christopher Bayly, *Die Geburt der modernen Welt. Eine Globalgeschichte 1780-1914*, Frankfurt a.M. 2006, s.121 vd.; Lynn Hunt, "The Global Financial Origins of 1789", *The French Revolution in Global Perspective*, Suzanne Desan v.d. (Yay.), Ithaca 2013, s. 32-43.

⁵⁰ Frederick Cooper/Ann Laura Stoler (Yay.), *Tensions of Empire, Colonial Cultures in a Bourgeois World*, Berkeley 1997; Catherine Hall/Sonya O. Rose, *At Home with the Empire. Metropolitan Culture and the Imperial World*, Cambridge 2006. Hans-Ulrich Wehler veya John MacKenzie gibi tarihçiler, geç dönem 19. yüzyılın sömürge propagandasının, toplum içi gerilimleri hafifletme ve işçi sınıfını ulusal bir bütünlüğe entegre etme denemesi olarak da değerlendirilebileceğini anlatmaya

çalışmışlardır: Hans Ulrich-Wehler, *Bismarck und der Imperialismus*, Köln 1969; John M. MacKenzie, *Propaganda and Empire. The Manipulation of British Public Opinion, 1880-1960*, Manchester 1984.

⁵¹ Catherine Hall, *Civilising Subjects. Metropole and Colony in the English Imagination 1830-1867*, Chicago 2002; Sebastian Conrad, "»Eingeborenenpolitik« in Kolonie und Metropole. »Erziehung zur Arbeit« in Ostafrika und Ostwestfalen", *Das Kaiserreich transnational. Deutschland in der Welt 1871-1914*, Sebastian Conrad/Jürgen Osterhammel (Yay.), Göttingen 2004, s. 107-128.

ticaret erbapları ile işbirliği içerisinde olmaları ender bir durum değildi.⁵² Burjuva kültürü, şeker, çay, kahve, kakao veya ipek gibi sömürge ürünleri üzerine de kuruluydu ve içlerinde dünyanın dört bir yanından egzotik hayvan ve bitkilerin gösterildiği botanik ve zoolojik bahçeleri ziyareti de kapsıyordu.⁵³ Oluşmakta olan eğitim burjuvasının esas taşıyıcısı olduğu modern bilim ise, evrensel talebini, botanik, zooloji, jeoloji ve antropoloji gibi bilimsel disiplinlerin, bitkilerin, hayvanların, taş formasyonların veya insani medeniyetin sınıflandırılması için gereken dünya çapında geçerli klasifikasyon modellerini geliştirebilmesinden de karşılıyordu.⁵⁴ Yine bu sebeple, Avrupalı ve Kuzey Amerikalı bilim insanlarının, söz konusu mahallî orta sınıfın bir parçası olan Asyalı, Latin Amerikalı ve Yakın Doğulu bilim insanları ile ortak çalışması ender rastlanan bir durum değildi.⁵⁵

Tıpkı öncesinde bahsedilen ticaret erbabı ağları gibi, bahse konu bu küresel bilim ağlarının da kozmopolit ve -emperyal bağlama rağmen- genelde şaşırtıcı bir eşitlik karakterine sahip olması yine nadiren söz konusu değildi. Fakat hem o zamanların dünya ekonomisi hem de oluşmak üzere olan küresel âlimler cumhuriyeti {"Gelehrtenrepublik"} merkezleri, on dokuzuncu yüzyılda Avrupa metropollerinde bulunuyorlardı. Bu da bahse konu ekonomi ve bilim ağlarının açık bir şekilde güç ayrımları ile belirginleştiklerini ve yüksek derecede eşitliksiz bir dünya düzeninin parçası olduklarını göstermektedir. Bu emperyal dünya düzeni, yirminci yüzyılın erken dönemlerinden itibaren, etnik ve coğrafi sınırlar tanımadan işbirliği içerisine giren siyasi aktörler tarafından giderek daha fazla sorgulanmaya başlanmıştır. Örneğin Elleke Boehmer, İrlanda, Hindistan, Mısır veya Güney Afrika'nın ulusal bağımsızlık bileşkelerinin, Britanya hegemonyasına karşı İmparatorluğun diğer bölgelerindeki anti emperyal kuvvetlerden esinlendiklerini ve bunda Britanyalı aktivistler tarafından güçlü bir şekilde desteklendiklerini göstermektedir. Bu tür işbirlikleri, ilgili aktörlerin eğitim burjuvasının arka planına sahip olmasından da kaynaklanıyordu. Bu eğitimi genelde Avrupalı bir eğitim kurumunda kazanmışlardı.⁵⁶

⁵² Charles A. Jones, *International Business in the Nineteenth Century. The Rise and Fall of Cosmopolitan Bourgeoisie*, Brighton 1987; Christof Dejung, *Die Fäden des globalen Marktes. Eine Sozial- und Kulturgeschichte des Welthandels am Beispiel der Handelsfirma Gebrüder Volkart 1851-1999*, Köln 2013.

⁵³ Richard Dryton, *Nature's Government. Science, British Imperialism and the Improvement of the World*, New Haven 2000.

⁵⁴ Marie Louise Pratt, *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*, London 2008, s. 4.

⁵⁵ Stefanie Gänger/Su Lin Lewis, "Forum: A World of Ideas. New Pathways in Global Intellectual History, c.1880-1930", *Modern Intellectual History* 10 (2013), s. 347-351; Su Lin Lewis, "Between Orientalism and Nationalism. The Learned Society and the Making of »Southeast Asia«", *Modern Intellectual History* 10 (2013), s. 353-374; Kris Manjapra, *Age of Entanglement. German and Indian Intellectuals across Empire*, Cambridge MA 2010.

⁵⁶ Boehmer, *Empire, the National, and the Postcolonial*.

İktisadi, bilimsel ve sıklıkla da siyasi ağların, orta sınıfa ait görülmesi gereken aktörler tarafından örüldüğü gerçeği, bu sosyal formasyonun on dokuzuncu yüzyılın küresel dünyasının oluşmasına diğer hiçbir formasyonun sağlamadığı kadar katılım sağladığını göstermektedir. Bununla beraber, orta sınıfların sadece küresel dünyanın üreticileri olarak görülmesi mümkün değildir; aksine onlar aynı zamanda bunun ürünleridir. Emperyal bürokrasiler, sömürgeler açmak için çok sayıda iyi eğitim almış işçiye ihtiyaç duymuşlardır: memurlar, mühendisler, doktorlar, coğrafyacılara vb. Üstte de bahsedildiği üzere, modern bilim, dünyanın geneline yayılmış bilgi alışverişinden oluşuyordu. Yine dünya çapında faaliyet gösteren şirketler, yeni pazarlar açmak için veya diğer kıtalarda üretim tesisleri kurmak için tüccar çalışanlara ve teknikerlere ihtiyaç duyuyorlardı. Orta sınıf mensuplarının sadece spesifik olarak buldukları tabaka gereği üst tabaka ile köylü ve şehirli alt tabakalar arasında bir ara pozisyonu teşkil etmemeleri bundan dolayıdır. Mahallî ve küresel yapılar arasında birer röle istasyonları oluşturmaları da bundan kaynaklanmıştır. Mesela yirminci yüzyılın başında Batı Afrika Altın Sahili'nde ortaya çıkan ve doktor, avukat, mühendis, öğretmen ve iş adamlarından oluşan orta tabaka, bir yandan Batı tarzı eğitimini yerli toplumda öncülük iddiasını meşrulaştırmak için kullanmıştır. Diğer yandan bu grup, mahallî toplum ile Batı Afrika'yı metropolitan dünyayla birleştiren Avrupalı sömürge memurları, iş adamları ve misyonerler arasındaki aracı rolünü üstlenmiştir.⁵⁷ Bu tür bir aracı pozisyonu Mısır ve Çin gibi diğer bazı Batı dışı ülkelerde de söz konusu olmuştur.⁵⁸ Batı dünyasında da, Avrupa ile sömürgeler arasında bağlantı noktaları olarak hizmet edenler nadiren ticaret adamları, araştırmacılar, mühendisler, memurlar gibi orta sınıf mensuplarından oluşmuyordu.

Avrupa içi ve dışı orta sınıflar küresel ağlar bağlamında ortaya çıkmış olsalar da, bu grupların bağımsız sosyal formasyonlar olarak kristalleştikleri zaman dilimine yönelik farklar mevcuttur. Batı Avrupa'da orta sınıflar on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren giderek daha fazla önem kazanmaya başlamışlardır. Bu durum esasen iktisadi alanda Endüstri, siyasi alanda ise Fransız Devrimi ile tetiklenmiş toplumsal dönüşümlerin bir sonucuydu. Avrupa dışında ise söz konusu gruplar henüz on dokuzuncu yüzyıl süresince ve erken yirminci yüzyılda ortaya çıkmışlardır. Sömürge dünyasında bunun için belirli bölgelerin Avrupa hâkimiyeti altına girdiği zaman diliminin etkili olması boşuna değildi. Mesela on dokuzuncu yüzyılın ortasından itibaren

⁵⁷ Michel R. Doortmont, *The Pen-Pictures of Modern Africans and African Celebrities by Charles Francis Hutchinson. A Collective Biography of Elite Society in the Gold Coast Colony*, Leiden 2005.

⁵⁸ Ryzova, *The Age of the Efendiyya*.

bir Hint orta sınıfının oluşması gözlemlenebilirken, Sahra Altı Afrika'nın birçok ülkesinde ilgili sosyal formasyonlar 1900'lü yıllardan itibaren oluşmaya başlamışlardır. Küresel örgülerin karakteri de bölgelere göre farklılık arz etmiştir. Güney Amerika'da, gelişen dünya ticareti ve Avrupa örnek modeli mahallî bir orta sınıfın oluşmasında büyük bir rol oynamıştır. Asya ve Afrika'da buna ek olarak sömürge kuvvetleri tarafından başlatılan kurumsal dönüşümler ve yeni açılan eğitim kurumları etkili olmuşlardır.

Orta sınıfın esas itibarıyla dünyanın geneline yayılan örgüsel süreçler içerisinde ortaya çıkmış bir sosyal formasyon olarak görülebileceği tahmini kesinlik kazanırsa, o vakit bundan yola çıkılarak küreselleşme ve sınıf oluşumu bağlamına farklı tezler formüle edilebilir. Mesela, orta sınıf oluşumuna yönelik Küresel Tarih çalışmalarını, yenice yapılmış *global labour history* incelemeleri ile ilişkilendirmenin çeşitli kazanımları olabilir. Bahse konu *global labour history*, son yıllarda, modern dünyanın oluşmasında dünyanın çeşitli bölgelerinde bağımlı ve bağımsız iş ilişkilerinin yeniden organize edilmesinin etkili olduğunu göstermiştir.⁵⁹ Kapitalist bir dünya ekonomisinin ortaya çıkışı, iş ilişkilerinin dünya genelinde yeniden organize edilmesi, orta sınıfların oluşumu ve Avrupalı emperyal güçler tarafından dünyanın geniş kısımlarının sömürgeleştirilmesi çok defa el ele gelişmiş süreçlerdir.⁶⁰

Son tahlilde, küresel burjuva tarihi, *global labour history*, sömürge tarihi ve aristokrasinin küresel tarihi⁶¹ gibi diğer alanlar küresel bir Sosyal Tarihin kendi başına bir çalışma alanı olarak kurulmasına yönlendirebilir. Bu şekilde orta sınıfların küresel tarihi, günümüz Global Tarih içerisinde mevcut ve açık Sosyal Tarih bağlantılarının oldukça ihmal edilmesinin önüne geçebilir. Kültürel melezlik ve kozmopolit ağların son yıllarda vurgulanması sebebiyle metropol ile çevre arasındaki katı ikilik ortadan kalkmış olsa da çoğu Küresel Tarih araştırmacısı, eskiden olduğu gibi günümüzde de, emperyal yeni dünya düzeninin veya tarihî aktörlerin bölgesel kökenlerinin merkezî bir konumda bulunduğu mekânsal bir paradigmaya borçludurlar. Buna karşın, sosyal tabakaların bölgeler arası karşılıklı bağımlılığına yönelik sorular veya bölgeler arası etkileşimin ön koşulu olarak bir tabakaya aidiyet, genelde nadiren araştırma konusu olurlar. Bu

⁵⁹ Richard Drayton, "The Collaboration of Labour. Slaves, Empires, and Globalizations in the Atlantic World, c. 1600-1850", *Globalization in World History*, A.G. Hopkins (Yay.), London 2002; Marcel von Linden, *Workers of the World. Essays Toward a Global Labor History*, Leiden 2008; Andreas Eckert, "What is Global Labour History Good For?", *Work in a Modern Society. The German Historical Experience in Comparative Perspective*, Jürgen Kocka (Yay.), New York 2010, s. 169-181.

⁶⁰ Buna yönelik örneğin krş. Sven Beckert, *Empire of Cotton. A Global History*, New York 2015.

⁶¹ Cannadine, *Ornamentalism*; David Motadel, "Qajar Shahs in Imperial Germany", *Past and Present* 213 (2011), s. 191-235; Jeroen Duindam, *Dynasties. A Global History of Power*, Cambridge 2016.

durum son yıllarda, Jürgen Osterhammel, Jürgen Kocka, Patrick Manning, Peter Stearns, Kenneth Pomeranz veya Lynn Hunt gibi tarih loncasının uluları tarafından şikâyet konusu edilmiştir.⁶²

Sonuç

Bu makalenin göstermek istediği üzere, küresel tarihe yönelmiş bir burjuva araştırması bir yandan sosyal tarih yaklaşımlarının açık bir şekilde küresel örgüler ve bölgeler arası ağların araştırılmasına dâhil edilmesine imkân tanımaktadır. Diğer yandan, bu tür bir bağlantı noktası ile, on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren meydana gelen sosyal dönüşüm ve belirli toplumsal formasyonların küreselleşme süreçleri ile bağdaştırılabilir olduğunu göstermektedir. Burjuva veya orta sınıf gibi kavramların Avrupa dışı aktörlere yönelik de kullanılması, kültürel öz bilinçteki benzerlikleri öne çıkarabilir. Bu benzerlikler, her zaman her yerde mevcut olan sömürge ırkçılığı, dönemin emperyal propagandası ve onun metropol ile sömürgeleri birbirinden keskin bir şekilde ayırmaya yönelik obsesyonu tarafından örtülenmiştir.

Burada meselenin herhalde Avrupa'dan çekilmiş bir burjuva kavramını ölçü olarak almak ve dünyanın diğer yerlerindeki gelişmeleri bu ölçünün negatif sapmaları olarak yorumlamak olamayacağı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde belirli Avrupa dışı orta tabakaları sadece mahallî kavramlarla tanımlamak da pek anlamlı görünmemektedir. Zira bu şekilde mevcut olan benzerlikler tespit edilmemiş olarak kalacak ve bölgeler arası karşılaştırmalar pratikte imkânsız hâle getirilmiş olacaktır. Buna karşın bu tür bir yaklaşımın amacı, burjuva veya orta sınıfı küresel örgülerin bir sonucu olarak analiz etmek ve oluşumundaki sömürge bağlamını ciddiye almak olmalıdır. Kavramları bu türden bir *taşralaştırma* ile (Chakrabarty'nin söylediği anlamda), burjuva ve orta sınıf, bölgeler arası karşılaştırmalar yapmak ve küresel örgüleri daha iyi anlamak için heuristik yaklaşımlar olarak hizmet edebilirler. Bu, Margrit Pernau'un sömürge Delhi'sindeki Müslüman orta sınıflara yönelik incelemesinde talep ettiği üzere⁶³, bu kavramlarla bağlantılı

⁶² Jürgen Osterhammel, "Transnationale Gesellschaftsgeschichte, Erweiterung oder Alternative?", *GG* 27 (2001), s. 464-479; Patrick Manning, *Navigating World History. Historians Create a Global Past*, New York 2003; Peter Stearns, "Social History and World History Toward Greater Interaction", *World History Connected* 2,2 (2005) <http://worldhistoryconnected.press.illinois.edu/2.2/stearns.html> (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2017); Jürgen Kocka, "Sozialgeschichte und Globalgeschichte", *Dimensionen der Kultur- und Gesellschaftsgeschichte. Festschrift für Hannes Siegrist zum 60. Geburtstag*, Matthias Middel (Yay.), Leipzig 2007, s. 90-101; Kenneth Pomeranz, "Social History and World History. From Daily Life to Patterns of Change", *Journal of World History* 18 (2007), s. 69-98; Lynn Hunt, *Writing History in the Global Era*, New York 2014.

⁶³ Margit Pernau, *Bürger mit Turban. Muslime in Delhi im 19. Jahrhundert*, Göttingen 2008.

olan çağrışımları, bir vatandaşı sadece bir silindir ile değil aynı zamanda bir sarık ile de tahayyül edebilecek kadar ilerletmeye imkân tanıyacak pragmatik ve pragmatik olduğu kadar ütopyik yaklaşımdır.

Bu tür bir bağlantı noktasının ne tür sonuçlara varacağı ve *global labour history* veya aristokrasinin küresel tarihi gibi diğer araştırma alanları ile kombinasyon dâhilinde ne derece küresel bir Sosyal Tarihin inşa edilebileceği şu anda henüz başlangıç seviyesinde görülebilir aşamadır. Orta sınıfın küresel tarihi burada en az dört kavramsal zorlukla karşı karşıyadır. Bu *ilk olarak* sosyal gelişmelerin nedenselliğini kapsayan bir sorudur. Burjuva gruplarının oluşum aşamalarında küresel süreçlerden etkilenmiş oldukları gerçeği, henüz daha konum değerlerine yönelik bir bilgi vermemektedir. Söz konusu haricî etkiler belirli dönüşümlerin esas sebebi midir, sosyal dönüşüm birincil olarak iç faktörlerden mi kaynaklanmıştır veya haricî ve dâhilî etkiler birlikte mi sosyal dönüşümleri başlatmışlardır, eğer başlattırsa nasıl başlatmışlardır, bu sorular bazı vakalarda belki araştırılmak zorundadır.

İkinci olarak, karşılaştırmalı incelemeler, bölgelere göre farklı toplumsal kesitlerin belirli bir kültürel öz bilinç ile mi bir araya geldiklerine yönelik açıklamalar getirebilirler. Bu tür farklılıklar ortaya çıkarsa, ve gösterildiği üzere bu mesela Kuzey- ve Güney Amerika'da orta sınıf ve burjuva arasındaki karşıtlıkta söz konusu olan bir durumdur, o halde bir diğer adımda farklı sosyal alt grupların toplumsallaşmasına imkân tanıyan veya engelleyen faktörler belirlenebilir.

Üçüncü olarak, dönemselleştirme sorunu mevcuttur. Avrupa dışı orta sınıflara yönelik yapılan araştırmaların birçoğu ya yüksek emperyalizm dönemine veya 1990 sonrasına odaklanırlar. Fakat İkinci Dünya Harbi sonrasına yönelik ampirik incelemeler neredeyse mevcut değildir. Almanca araştırmalar, on dokuzuncu yüzyılda oluşan burjuva kavramını yirminci yüzyılın Sosyal Tarihi için de kullanmanın anlamlı olup olmadığı konusunu bir hayli irdelemiştir.⁶⁴ İçerisinde sömürge döneminde ortaya çıkan orta sınıfların, kolonilerden çekilme sürecinde ve başlamak üzere olan Soğuk Savaş'ın yüksek oranda değişken ve bölgelere göre oldukça farklı gelişmeler gösterdiği Avrupa dışı dünya açısından bu soruyu sormak daha önemlidir.

Nihayetinde *dördüncü* olarak, orta sınıfların sosyo-politik öncülük talebinin, kapitalist düzenlenmiş endüstri toplumlarının kurulmasına yönelik ilişkisi sorusu vardır. Öyle görülüyor ki, burjuva, toplumun endüstrileşme ile kalıcı olarak dönüştüğü yerde toplumsal ve siyasi etki gücü kazanmıştır. Bu dönüşüm sayesinde Wirtschafts- ve Bildungsbürger kesimleri iktisadi açıdan

⁶⁴ Gunilla Budde v.d. (Yay.), *Bürgertum nach dem bürgerlichen Zeitalter. Leitbilder und Praxis seit 1945*, Göttingen 2010.

merkezî bir işlev kazanmışlardır. Fakat bu gözlem, bu çalışmada bahsi geçen ve evvela kültür tarihine yönelmiş orta sınıf incelemeleriyle gerilimli bir ilişkiye sahiptir. Keza elbette ekonomik yapıların önemine yönelik bir odaklanma, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika modellerinin normatifliğini vurgulayacaktır. Sonuçta iktisadi ve siyasi modernleşmenin kendi içinde bağlantılı olduğuna yönelik bir tahayyül Batılı toplumlar örneğinde ortaya çıkmıştır.

Tüm bu sorular, ayna karşısında teorik hayalî dövüşlerle çözümlenemez, aksine dikkatlice ele alınmış ampirik incelemeler ve uzmanların dünyanın farklı bölgelerine yönelik istikrarlı tartışmalarını gerektirmektedirler. Burjuvayı dünyanın diğer herhangi bir tarih-bilimsel topluluğundan çok daha verimli çalışmış olan Alman Sosyal Tarihi bu açıdan değerli bir katkı sunabilir. Bunu da, sadece sosyo-ekonomik süreçleri kültürel dünya imgeleri oluşumuyla birlikte düşünmeye yönelik bir çaba gösterdiği için değil, Sonderweg tartışmasında bazı toplumsal modellerin teleolojisi ve normatifliği ile de yoğun bir şekilde ilgilendiği için yapabilir.⁶⁵ Bunlar, derinlikli bir şekilde dünya vatandaşları üzerine de düşünmek için çok da kötü koşullar değildir.

ORCID ID

CHRISTOF DEJUNG

<https://orcid.org/0000-0002-5200-9790>

ÇİĞDEM DUMANLI

<https://orcid.org/0000-0002-7872-4821>

Declaration of Conflicting Interests

The author declared that there were no conflicts of interest with respect to the authorship or the publication of this article.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar bu makalenin yazarlık veya yayımlanmasına ilişkin olarak hiçbir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

⁶⁵ Chris Lorenz, “»Won’t You Tell Me, Where Have All the Good Times Gone?« On the Advantages and Disadvantages of Modernization Theory for Historical Study”, *The Many Faces of Clio, Cross-cultural Approaches to Historiography*, Q. Edward Wang/Franz L. Fillafer (Yay.), New York 2007, s. 104-127.